

Foucault Sosyolojisi, Dijital Alan ve Emegın Yeni Görünümü

Murat ÖZDEMİR*

Öz

Bu çalışma dijital alanları Michel Foucault'nun iktidar sosyolojisi kavramı olan "biyopolitika" üzerinden analiz etmektedir. "Biyopolitika" kavramsal olarak liberal kapitalist rasyonalitede öznenin ve toplumsal bedenin yönetimini tanımlamaktadır. Liberal kapitalist tarihsellikte emegın kontrolü ve yönetimi etrafında örgütlenen iktidar şebekelerinin genel adını taşıyan "biyo-politika" kavramı, enformasyon ve iletişim teknolojileriyle yeni bir evreye girer ve dijitalleşen dünyada geleneksel "biyo-politika" teorisi köklü bir değişim geçirir. Dijital teknolojiler gözetim ve kontrol gücü ile emek üzerinde yeni denetim mekanizmaları kurar ve çağdaş kapitalizmin en önemli iktidar aracı olarak belirir. Dijital alan her ne kadar karşı direniş ve kaçış alanları yaratma gücünü içinde barındırır da post-Fordist üretim çağında emegın küresel ölçekte kontrolü ve yönetimini mümkün kılar. Enformasyon ve iletişim teknolojileri sonrası dijital alanlar iletişim özgürlüğünün önünü açmış olsa da değişen emek-sermaye ilişkisinde emegın lehine iktidar yapıları adına aracı konuma gelmiştir. Dijital gözetleme teknikleri ile emek üzerinde yeni yönetim teknikleri belirlemiştir. Bu bakımdan çalışma üç ana eksen üzerinden ilerlemektedir: gözetlemenin itiraf kurumu olarak internet, maddi olmayan emek sürecinde internet, bilgi-iktidar bağlamı olarak internet.

Anahtar Sözcükler: Biyopolitika, Foucault, Dijital Alan, Emek.

---

* Arş. Gör, Ankara Bilim Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0371-9128>, E-mail: murat.ozdemir@ankarabilim.edu.tr

---

Özdemir, M. (2021). Foucault sosyolojisi, dijital alan ve emegın yeni görünümü. *Akademik Açı*, 1(2), s. 67-105.

Foucaultian Sociology, Digital Field and New View of Labor

Abstract

This study analyzes digital technologies through "biopolitics", which is Michel Foucault's concept of sociology of power. "Biopolitics" conceptually defines the governance of the subject and the social body in liberal capitalist rationality. In liberal capitalist history, the concept of "bio-politics", which is the general name of power networks organized around the control and management of labor, enters a new phase with information and communication technologies, and the traditional "bio-politics" theory undergoes a radical change in the digitalized world. Digital technologies establish supervisory and control power and new control mechanisms over labor and appear as the most important power tool of modern capitalism. Although the digital field contains the power to create areas of resistance and escape, it enables the control and management of labor on a global scale in the post-Fordist production age. Even though digital fields after information and communication technologies have paved the way for freedom of communication, they have become an intermediary for the power structures in favor of labor in the changing labor-capital relationship. With digital surveillance techniques, new management techniques have emerged on labor. In this respect, the study proceeds on three main axes: the Internet as the confession institution of surveillance, the Internet in the immaterial labor process, and the Internet as the context of knowledge-power.

Keywords: Biopolitics, Foucault, Digital Sphere, Labour.

Giriş

Michel Foucault, düşünsel serüveni içinde geliştirdiği yaklaşımlarla, analiz ettiği konularla özne, özneyi saran bilgi alanlarını, kurumsal yapıların tarihsel rasyonalitesini anlamaya çalışmıştır. Özne üzerinde belirleyici olan iktidar çözümlemesinde Marksist yaklaşımın üretim ve üretim ilişkileri nosyonunu farklı alanlara kaydırarak örtük, daha önce ele alınmamış mikro iktidar alanlarını deşifre etmiştir (Foucault, 2015). Kapitalist akılsallığın toplumsal alanda inşa ettiği kurumları, bu kurumların değer ve normlarını iktidar ölçeğinde düşünen Foucault, aşağıdan yukarıya özneyi saran ve öznedeki benlik oluşumuna neden olan iktidar ilişkilerini analiz ederken, tarihsel momentlerin yarattığı dönüşümlerin bireysel ve toplumsal etkilerini anlamaya çalışmıştı (Foucault, 2013). Özellikle kapitalist erken dönemde nüfusun verimliliğinin keşfi, nüfus üzerinde yürütülecek toplumsal biyopolitik¹ bir akılsallığın oluşmasına yol açmıştı. Öncelikli olarak toplumsal alanda “değersiz, öteki, sapkın” olarak damgalananların ıslahına yönelik geliştirilen disiplinsel stratejilerin zamanla daha da yaygınlaşmasına yönelik aklı anlamaya çalışan Foucault, modern iktidarın disiplinsel anlayışını ve

---

¹ 17. yüzyılla beraber kentleşmenin meydana gelmesi kent yaşamının sürekliliği ve verimliliği için bir dizi yapısal dönüşümleri zorunlu kılmaktaydı. Veba hastalığına karşı oluşturulan hastanelerin zamanla kurumsallaşması, hijyen ve sağlığa verilen önemin bir tıp dili yaratması, kentin güvenliği için polis teşkilatının kurulması, suçluların kent güvenliğini tehdit etmesine karşın hapisanelerin kurulmasıyla kriminoloji biliminin gelişmesi, verimliliğin artırılması ve sürekliliği için uygunsuz ve sağlıksız olanların iyileştirilmesi için psikiyatri biliminin ortaya çıkması temelde liberal iktisat mantığının sürekliliği için oluşturulmuş kurumsal yapılarıdır. Bu doğrultuda kurumlar aracılığıyla liberal akılsallığı sürdürmek için öznenin kurumsal mekanizmalarla ve yaratılan hakikat söylemleriyle kontrol altına alınması, denetlenmesi, ıslah edilmesi “hakikat rejimlerinin” yaratılmasına sebep oldu. İşte bu doğrultuda bu hakikat rejimleriyle örülen ve kurulan özneler üzerinde meydana gelen iktidar yönetimselliğine Foucault “biyopolitika” adını vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bknz. Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu*, 2015

yapılarını da bu bağlamda analiz etmekteydi. Çünkü geleneksel iktidar anlayışına karşın modern iktidar, insanın biyolojik türselliğine odaklanmakta onu geliştirmekte, güçlendirmekte ve sağlıklı kılmaya çalışmaktaydı. Amaç toplumsal düzeni dengede tutmak ve toplumsal verimliliğin gücünü arttırmaktı (Foucault, 2015a).

Tarihsel iktidar analizinde Foucault, iletişim alanını ve iletişim altyapılarını ele almamış olsa da onun iktidar odaklı incelemeleri, analizleri medya çalışmalarında da Foucault'nun kavramsallaştırmalarının kullanılmasını olanaklı kılmıştır. Özellikle enformasyon çağı (Castells, 2013), enformasyon kapitalizmi (Fuchs, 2014), post-Fordist üretim (Touraine, 1971), ağ toplumu (Dijk, 2018), kavramları bağlamında tartışmalara ışık tutması noktasında Foucault uzun zamandan beri “panoptikon” kavramsallaştırmasıyla iletişim ve medya çalışmalarında yer almaktadır. Modern iktidarın gözetim ve denetleme mantığına işaret eden “panoptikon”² kavramı, “yönetimsel akılsallığın temel ilkesi” (Foucault, 2015a, s. 6) olarak 18. yüzyılda doğmuştu. Toplumsal bedeni ıslah etmeye yönelik olarak genişleyen “panoptikon” aklı, internet çağıyla yeni bir döneme geçer. Mekâna hapsedilen, yatay uzamda

---

² İngiliz pragmatik düşünür Jeremy Bentham'ın toplumsal mutluluk ve refahın sağlanması için geliştirdiği düşüncelerine odaklanan Foucault, liberal akılsallığın ıslah edilmesi gereken özelliklere yönelik oluşturduğu normların ve mekânların pragmatik düşüncelerdeki artışına dikkat çeker. Bentham'ın Panoptikon mimari mekânı, Foucault için disiplinli iktidarın temel yönetim teknolojisinin içsel ve dışsal anatomisini oluşturur. Kapatma mekânlarına sokulan, ıslah edilmesi gerektiğine inanılan özellikler üzerinde sürekli bir bakışın ve kontrolün sağlanması için tasarlanmış mimari yapıların genel adıdır Panoptikon. Foucault'nun Bentham analizi, Panoptikon fikrinin doğuşuna yol açar. Gözetlenen ve denetlenen özellikler üzerinde sürekli yeni bilgi yapılarının oluşması söz konusudur. Öznenin eylemleri üzerinde strateji modelleri iktidar yapıları aracılığıyla gerçekleştirilir. Günümüzde “panoptikon” dijital alanlar yolu ile zaman ve mekan baskısını ortadan kaldırarak daha akışkan hale gelmiştir. Bknz. Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism*. New York: PublicAffairs Hachette Book Group.

mekânı tanımlayan disiplin ve kontrol mekanizmaları sanal ortama taşınır ve mekânı, zamanı aşan bir dönüşüm geçirir. Bu bağlamda iktidarın biyopolitik akli kapitalist mantığın talepleri doğrultusunda işlediğinden iktidar akli yeni bir döneme evrilir. Bu dönem biyopolitik tanımlama olarak daha çeşitlilik gösterir: “dataveillance” (Clarke, 2015), “süperpanoptikon” (Poster, 2007), “panoptikon sörf” (Gandy, 1993), “elektronik panoptikon” (Lyon, 2006) gibi tanımlamalar ortaya çıkar. Yeni medyanın iktidar yapılarına sağladığı gözetleme, denetleme ve elde ettiği veriler üzerinden stratejiler geliştirme eleştirel yaklaşımlar tarafından yeni bir “panoptikon” çağı olarak ifade edilir. Yeni “panoptikon” (gözetleme, denetleme) çağında internet alanı Foucault’nun “panoptikon” kavramsallaştırmasından farklı olarak tanımlanır. Çünkü gözetleme daha belirsiz, kaygan ve mekânı aşan şekildedir. Yeni “panoptikon”un öznesi de farklıdır. Özne mekânsal olarak kapatılmamakta, ıslah edilme noktasında ona baskı uygulanmamaktadır. Gözetlemeye, gözetlenmeye gönüllü bir katılım söz konusudur. Bu yeni biyopolitik süreçte, asıl gözetlemenin niteliğini belirleyen üretim ve emeğin yeni formülasyonudur.

Yeni medya alanının kullanıcıya aynı anda üretim ve tüketim pratiğini mümkün kılmasıyla kullanıcı başkalarının eylemleri üzerinde de eyleme imkânı bulmuş, iletişimin üretken pratiğinde aktif konuma geçmiştir. Yalnız yeni medya mecrasında kullanıcının aktifliği kontrollü bir aktifliktir. Çünkü medya mecrası ağ mimarisi ve sermaye yapısı ile hegemonik güçlerin tekeli altındadır. Asıl olan aktiflik biyo-politik bir aktifliktir. Ağlardaki aktiflik durumu liberal akılsallığın özgürlük anlayışıyla paraleldir. Liberalizmin pazar mantığı, sürekliliğini sağlama adına özneye belirli bir özgürlük alanı

açar (Lemke, 2016). İnşa edilen özgürlükte amaç bireylerin hem kendi üzerinde hem de eyleme geçtikleri öteki üzerindeki pratiklerini yönetmektir. Bu bağlamda “denetim toplumu” kavramsallaştırması olarak Foucault’nun belirttiği disiplin tekniklerinin günümüzde uygulanmasında dijital alanların rolü yadsınmayacak derecededir. “Kontrol toplumu” biyopolitik bir yönetimselliğin aklydı; öznenin bedeni ve ruhunu saran, toplumsal bedeni kuran yönetimsel bir süreçti. Günümüzde ise biyopolitik toplumsal bedenin varlığını yeniden yaratan en önemli aygıt dijital yeni medyanın varlığıdır. Çünkü kültürün en yoğun anlam üreticisi olan medya yapıları, toplumsalın yaşamına hegemonik olarak yön verebilmektedir. “Eğer iletişim hegemonik üretim sektörlerinden biriye ve bütün biyo-politik alanda faaliyet gösteriyorsa o zaman iletişimle biyo-politik bağlamı birlikte var olan alanlar olarak ele almalıyız” (Hardt & Negri, 2015, s. 55). Biyoiktidarın biyopolitik fabrikası olarak medya 21. yüzyılda en büyük sorunsal olarak karşımızda duruyor. Çünkü “iletişim üretkendir ve sadece ekonomik değerleri değil öznelliği de üretir, dolayısıyla da iletişim biyopolitik üretimin merkezinde durur” (Hardt & Negri, 2011a, s. 279).

Liberal kapitalist akılsallıkta öznenin kurulumunun nihai hedefi, öznenin kendi eylemleri ve başkalarının eylemleri üzerinde belirlenimci konuma gelerek iktidar tertibatının uzantısı olarak işlevselleşmesiydi. Kısaca, fabrikada sermayenin çıkarına çalışan bir işçi gibi, özne de biyopolitik süreç neticesinde liberal kapitalist fabrikanın birer işçisine dönüşmekteydi. Günümüzde ise, biyopolitik süreç hem özne hem de sermaye-emek çelişkisi açısından post-Fordist üretim ile yeni bir evreye girmiş görünmektedir. Bu yeni evrede, “panoptikon” mantığı akışkan ve merkezsiz, üretim mantığı ise

sayısal verilere dönüşmüş durumdadır. Foucault'nun tespitiyle liberal kapitalist akılsallıkta iktidar tertibatı öznenin verimliliği üzerinden kendini gerçekleştirmekteydi ve bu nedenle özneye kontrollü özgürlük alanları yaratmaktaydı. Nihayetinde, öznelerin verimliliğinin sömürüsü ancak özneye özgürlük rolü biçilerek yapılabilmektedir. Bu bağlamda günümüzde küresel güçlerin ve sermaye yapılarının egemenliği altında kontrol edilen ve yönetilen internet mecrasının yarattığı yeni özgürlük zemini büyük bir sorunsal olarak hareket etmektedir.

Biyopolitik Emeğin Yeni Formulasyonunda Özne Sorunsalı

Özne sorunsalı, kapitalist iktisat eleştirisinin altyapıdan üst yapıya doğru evrilmesi sonucu ortaya çıkan kültür, dil, ideoloji, söylem, semiyoloji tartışmaları etrafında anlaşılmaya çalışılmıştır. Marksist çalışmalar öznenin ideolojik bilinç düzeyi üzerine yoğunlaşırken, post yapısalcı Fransız düşünürler ise söylem yapılarına, gösterge dünyasının bilinç/bilinçdışı düzeyindeki etkisine odaklanmışlardır. Kapitalist toplumsal örgütlenmenin üst yapısal iktidarına yönelik bu çalışmalar ikinci dünya savaşı sonrası hız kazanmış ve iktidar odaklı bağlamda toplumsalın işleyiş yasaları anlaşılmaya çalışılmıştı. Amaç sanayi toplumu ile başlayan toplumsal örgütlenmede iktidar aklının kendini nasıl meşrulaştırdığını ortaya koymak ve örtük iktidar katmanlarını deşifre etmektir. Özellikle söylem çalışmaları, toplumsal alanda iktidarı dil ve dil dışı mekânsal bağlamda ele almakta ve iktidar ağlarını çok yönlü anlamaya çalışmaktaydı. Söylem çalışmaları çoklu göstergeleri, dil ve dış dışı anlam dünyasını ele alırken, semiyotik dünyanın mücadele dilini de güçlendiriyordu. Neticede kültür alanının yeniden üretimi, iktidarın kendini

yeniden kurması semiyotik dünyanın içinde filizleniyor ve iletişim ağlarıyla dolaylanmış toplumsal alan bu mücadelenin niteliğini belirliyordu.

Emek-sermaye çelişmesini öznenin bilinç düzeyi bağlamıyla anlamaya çalışan iktidar odaklı yaklaşımlar, sanayi toplumunda öznenin dönüşümü üzerinde belirleyici olan iktidar tertibatlarını analiz etmekteydi. Bu bağlamda, “sanayi toplumlarının oluşumuyla ortaya çıkan özneleşme süreçlerini tarif etmek isteyen Michel Foucault, modemenin hikâyesini, bedeni toplumsal üretim makinesine tabi kılma kapasitesine sahip kuramların ve araçların inşa edilmesi yoluyla bedenin disiplin altına alınmasının hikâyesi olarak anlatır. Sınai sömürü bedenler, kaslar ve kollar üzerinden çalışır. Bu bedenler canlı, hareketli, zeki ve reaktif değilse hiçbir değer taşımaz” (Berardi, 2012). Bedeni disipline etmeye çalışan kapitalist üretim süreci, özgür liberal rasyonel özne tahayyülünü de geçersiz kılmış, öznenin disiplin ve ıslah teknikleriyle inşa edilmesine neden olmuştur.

Kapitalist akılsallığın disiplin ve ıslah teknikleri, ekonomi politiğin dönüşümü ile post-Fordist üretim sürecinde öznel değeri yeniden kurar ve homo economicus, bir mülkiyet değerine dönüştürülerek birikimin merkezi olarak görülür. Üretim bağlamıyla post-Fordizm, siyasal yönetim aklı olarak de neoliberalizm yeni biyopolitik aklı meydana getirir ve birikim değeri özneliğin yaşam formu olarak ele alınır. Artık yaşamın tüm alanı ekonomik değer olarak tasavvur edilir ve bu bağlamda yönetilmeye çalışılır. “İnsanların şimdiye kadar –ilk bakışta ekonomiyle bütünüyle ilişkisiz görünen hisler, duygusal ilişkiler, yaratıcılık, estetik duyarlılık vb. varoluş alanları açısından bile- yaptığı ve düşündüğü her şey, sanki bunlar insan hayatının en nihai etmeleri ve aslında en gizli yasalarıymış gibi, yararlılık maliyet ve kazanç,

yatırım ve kar açısından” (Rossi, 2018, s. 134) iktisadi aklın yeni yönetim teknolojileriyle kurulur.

Foucault açısından da liberal kapitalist tarihsellikte mübadele stratejisine dayanan homo economicus, neoliberal yönetim teknolojileriyle rekabet eden homo economicusa dönüştürülür ve siyasal yönetim akli olarak neoliberalizm, özneyi ontolojik olarak dönüşüme uğratar. Değerin ve birikimin yeni merkezi öznenin yaratıcı pratikleridir ve maddi olmayan emeğin yükselişi söz konusudur. Bu bakımdan “neoliberalizm kendine özgür bir akıl tarzı, özne üretme tarzı, bir “davranış yönetimi” (*conduct of conduct*) ve değerlendirme sistemidir” (Brown, 2018, s. 22). Neoliberalizmin asıl yeniliği, iş gücünün ve nüfusun *niteliğinin* değiştirilmesidir. Neoliberalizmin bu şekilde dönüştürdüğü insan klasik bir emekçi değil, kendine ekonomik bir akılsallıkla yatırım yapmak suretiyle sermayeleşen ve kendini büyük özel sermaye adına “sınırsızlaştıran”, “aktif” ve “etkin” bir ekonomik “özne”dir. Neoliberalizm, Marksist düşüncede kapitalizmle uyumsuz varsayılan “dışsal” siyasal alan ve “içsel” öznel alanları ortadan kaldırmaktadır. İnsanlar üzerinde bir “bireysel” dönüşümün gerçekleştirilmesini mümkün kılan, hukuki, siyasal, iktisadi, idari, toplumsal ve öznel veçheleri olan “genel” bir iktidar sistemi dönüşümüdür (Coşkun, 2019, s. 12). Asıl mesele, neoliberal rasyonalitenin piyasa modeline tüm saha ve faaliyetlere –paranın mevzu olmadığı bölgelere dahi- dağıtıp, insanları en ince ayrıntısına kadar piyasa aktörleri biçiminde, her zaman her yerde sadece homo economicus olarak yapılandırıyor olmasıdır (Brown, 2018, s. 37).

Neoliberal akılsallıkta, üretim arz-talep yasası bağlamıyla değerlendirilmez duruma gelir. Emek döngüsü, öznenin yaşamı içinde belirir ve emek

entelektüel hal alarak öznenin kimliğiyle özdeş hale gelir. “Toplumsal kültür, birbirinden farklı tahayyül dünyaları, beklentiler ve hayal kırıklıkları, nefret ve yalnızlık, üretim sürecinin ritmini ve akışkanlığını değiştirir. Duygusal, ideolojik ve dilsel alanlar toplumsal üretkenliği koşullar. Aynı duygusal, dilsel ve projektif enerjiler değer üretim sürecine daha fazla dâhil oldukça bu daha da net bir hal alır” (Berardi, 2012, s. 58). Biyopolilik üretimin iki temel ayağından söz edilebilir. Birincisi, geleneksel işçi figürünün ortadan kalkmasıyla bağlantılı olarak emeğin biçiminin değişmesi, yani “maddi olmayan emek”in ortaya çıkmasıdır. Söz konusu durumun doğal sonucu yeni bir değer kuramının ortaya konmasının gerekliliğidir. İkincisiyse maddi metaların ötesindeki fikir ve duygulanımların kendi içerisindeki işbirliği ve dayanışma ağları yaratma kapasitesine bağlı olarak ortaya çıkan yeni öznelleşme biçimleridir. Bu durumun nihai sonucuysa bilgi ve iletişim alanındaki gelişmelerin yol açtığı yenilikleri göz önünde bulunduran bir öznellik kuramının gerekliliğidir (Özmkas, 2018, s. 278). Artık, içeri ve dışarı birbirini dışlamaz, neyin iş olduğu belirsiz hale gelirken, zihinsel, göstergesel belirlenimler iktisadi süreçlerle iç içe geçer. Bu bakımdan günümüz dünyasında öznel kimliğin yoğun akışlar içinde kendini yeniden kurduğu dijital mecralardaki varlığının iktisadi değeri ekonomi/politik sorunsal olarak belirir.

Kapitalist Gözetlemenin İtiraf Kurumu Olarak İnternet

Foucault açısından Batının kurumsallaşmış Hıristiyan “itiraf kurumu” geleneği, özne ve toplumsal beden üzerinde iktidar fenomeni olan “biyo-iktidarın” yönetim aracı olarak tarihsel izlekte işlevsel olarak kullanılmıştır. “İtiraf kurumu” bedenin ve ruhun görünmeyen yüzünün

saptanması adına duyguların, arzuların kontrol altına alınmasında zamanla tıp, psikiyatri, kriminoloji gibi diğer rasyonel yönetim alanlarına aracı olmuştur. Foucault açısından “itiraf kurumu”nun işlevsel boyutu ruhsal bir arınmanın ötesindedir ve bu olgu tarihsel bağlamda günah çıkarma ya da Tanrı’dan af dileme bağlamının ötesinde işlev görmüştür. Çünkü “itiraf kurumu” başlangıçta sadece ruhani bir arınma bağlamıyla ortaya çıkmış olsa da zamanla bu olgu, özneler üzerinde bir iktidar modeline dönüşmüş ve öznelerin bedensel arzu ve şehvetlerinin deşifre edilerek kontrol altına alınmasında bilgi kaynağı olarak hareket etmiştir. “İtiraf kurumu” yolu ile öznenin kendini dışa açması, arzu ve şehvet dünyasını iktidarın buyruğuna sergilemesi özne üzerinde belirecek iktidar şebekelerinin çoğalmasına neden olmuştur. Bu bakımdan Hıristiyanlık öğretisiyle başlayan “günah çıkarma”nın etrafında genişleyen iktidar ağları, örgütlü yönetim şebekelerinin çoğalmasına yol açmıştır. (Foucault, 2014). Çünkü Foucault açısından “iktidar cinsel bedeni kucaklar” (Foucault, 2007, s. 40). Foucault itirafı, özellikle bireyin cinselliğini yaralan itirafı, bedenleri, halkları, disiplin altına almak ve kontrol etmek için en önemli bölüşüm olarak kabul etmektedir. Bir söykitiitkçüsü olarak, itirafın tarihini yapmayı, onu dine, politik iktidara ve tıbbî bilimlere bağlayan düğümleri bulup aramayı, kendi kendine sorunsal haline getirmiştir (Akay, 2016, s. 111). Toplumsal iktidar yapılarının ten üzerine, arzular üzerine eğilmesi, toplumsal bedeni inşa etmeye yönelik, öznelerin içsel kimliklerinin saptanmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda merkezi alanı cinsellik tertibatı oluşturmuş, “hakikatin itirafı, iktidar tarafından bireyleştirme yöntemlerinin merkezine yerleştirilmiştir” (Foucault, 2007, s. 49). İtiraf, daha sonra kayıt altına alınmış; tıp, psikiyatri,

eğitilim itiraf öznelliklerini arşivleyerek, bilimsel verilere dönüştürmüştür. Böylece itiraf tertibatı birçok alana yayılmıştır: “Söylenecek en güç şeyi en kesin biçimiyle söyleme yolunda çaba gösterildi; kamu önünde ya da özel alanda itiraf edildi; ana babaya, eğitmenlere, doktorlara, sevgililere itiraf edildi; başkalarına söylenmesi olanaksız şeyleri kişi, zevk ve acı içinde kendi kendine itiraf etti ve kitaplara dönüştürdü” (Foucault, 2007, s. 50). Sonuç olarak içten dışa dönük olarak gerçekleştirilen her türlü itiraf iktidar şebekeleri açısından öznelerin kimliklerini yakalamayı olanaklı kılmıştır. Böylece öznelerin arzularına, fantazyalarına yerleşen iktidar şebekeleri iktidarın akılsallığını meydana getirmektedir.

Devlet aklının, “geleneksel iktidardan”³ kopuşu, hem özneler hem de toplumsal beden üzerinde yönetim tertibatlarının zamanla çoğalmasına, çeşitlenmesine, gelişmesine yol açmıştır. Disipline etme mantığının, kapatma mekânları içinde gerçekleştirilmesinin ötesine geçen kontrol ve denetim mantığı, bedeni ve ruhu kapatmaksızın iktidarı içten hissetmeyi ve uygulamayı yaratmıştır. “Foucault, modern iktidarın saf bir tahakküm ya da hükümrânın gösterişli ve kudretli otoritesi olarak işlemediğini, tersine kendisini görünmez kılarak onun yerine bedenleri görünür hale getirerek işlediğini savunur” (Baştürk, 2016, s. 47). Yani iktidar özneler üzerinde dışsal baskı olarak kendini var etmez artık, o tarihseldir ve öznelerin kimlikleriyle iç

---

³ Geleneksel İktidar Foucault açısından pastoral iktidar olarak tarif edilir. Modern devlet öncesi iktidar tipini pastoral iktidar olarak tanımlayan Foucault, bu dönemde iktidarı elinde bulunduran kralın mutlak güç ve otorite sahibi olduğunu belirtir. Bu dönemde kral Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisidir ve mutlak otoritesinde Tanrısal bir güç hâkimdir. Dolayısıyla mutlak gücü elinde bulunduran Kral'ın sınırsız mutlak öldürme gücü de vardır. Foucault açısından pastoral iktidar döneminde asıl olan ruhların öbür dünyadaki selametini sağlamaktır. Bknz. Biyopolitikanın Doğuşu (2015)

içedir. Kısaca iktidar şebekeleri özne açısından sahiplenilen bir benlik mekanizmasına dönüşür. Çünkü iktidar ağları özneyi modern kamusal alanda söylem yapılarıyla kuşatır ve iktidarın sürekli üzerinde olduğu duygusunu yaratarak norm dışı bir iktidarın oluşmasına sebep olur ve özne artık içsel, kendi kendine iktidar uygulayan bir canlıya dönüşür. Böylece kişinin iktidarın gözünü üzerinde hissetmesi, arzularına, hislerine yerleştirilen iktidar şebekelerinin bedene nasıl davranacağını, nasıl hissedeceğini içsel bir rızayla dayatmasına yol açar. Bu nedenle “yaşamı bizzat insanın içinde özgürleştirmek gerekir zira insanın kendisi insan için bir hapsedme biçimidir. İktidar, nesnesi olarak yaşamı aldığı anda, yaşam da iktidara direniş haline gelir” (Deleuze, 2013, s. 110). Dolayısıyla, yaşamın içine yerleştirilen iktidar mantığı beraberinde özgürleşme, direniş potansiyelini yine yaşamın içindeki varoluş mücadelesiyle meydana getirebilmektedir.

Batı’da öznenin soybilimi devletin tarihsel akılsallığıyla ayrı düşünülemez, devletin iktidar yaratan normlarının dışında ilk zamanlarda beliren “itiraf kurumu” zamanla toplumsal bir norma dönüşerek kültürel bir iktidar fenomeni olarak özneler üzerinde yönetim aygıtına dönüşmüştür. Kendini konuşturdukça ele veren özne, neoliberal çağda da özgürlük yanılısamasıyla konuşmaya, kendini dile getirmeye devam etmiştir. Özellikle, kitlesel dijital iletişim çağıyla başlayan mekânsızlaşma, özel-kamusal alan ayrımının dönüşüme uğrayarak bulanıklaşması, “itiraf kurumunun” postmodern bir yüzle yeniden düşünülmesine neden olmuştur. “Bireylerin eylemlerini liberal yönetimin amaçları doğrultusunda kullanabilmek için öznelerin özgürlüğünü belirli bir şekle sokmak elzemdir. Liberalizm, ancak aynı anda net bir şekilde sınırlanmış özgürlük kullanımını uygulamaya koyabilmek şartıyla özgürlüğü

faaliyete geçirebilir” (Lemke, 2016, s. 264). Bu bağlamda, kitlesel dijital iletişim çağında yeni medya ile başlayan interaktif iletişim, özgürlük bağlamı ile savunulmakta ve kucaklanmaktadır. Oysa Foucaultcu bakış açısıyla düşünüldüğünde dijital alanlardaki özgürlük bağlamı liberal kapitalist yönetim aklının yeni bir stratejisi olarak ele alınabilir.. Çünkü dijital alanlardaki kendini dışa vurma pratikleri “itiraf kurumu”nun yönetim tekniği gibi işlev görebilmekte, öznenin kendisi hakkında kamusallaştırdığı bilgiler özne üzerinde yönetim aracı için iktidar yapılarına bilgi kaynağı sunabilmektedir.

“Bedeni kapatmaksızın, işleyen gözetim teknikleri” (Baştürk, 2016, s. 135) küresel iletişim çağında daha fazla serbestlik, daha fazla kendini kamusallaştırma pratikleri etrafında işlerken, sermaye mantığının bilişsel, yaratıcı alana yerleşmesine sebep olmuştur. Dijital iletişim ağları üzerinde “akışkan gözetim” (Lyon, 2006) olarak işleyen “panoptikon” mekanizmaları, öznelerin özgürce kendilerini ifade etme pratiklerini saptayarak onların benlik anatomilerini ele geçirmekte, isteklerinin ve arzularının niteliğini öğrenerek yeni kontrol teknikleri geliştirebilmektedir. Bunlara paralel, öznelerin üretici ve yaratıcı kapasitelerini de kendi çıkarları doğrultusunda sermaye ele geçirip kullanmaktadır (Unal Miçooğulları, 2018). Mahremiyetin görünür kılındığı siber alanda, Foucault’nun Batı toplumunun yapaylığına gönderme yaptığı “panoptikon” toplum türü, kapitalist küreselleşmeyle yeni bir boyut kazanmıştır. Çünkü hem emek üzerindeki belirlenimci saptamaların ortadan kalktığı bilişsel bir emek sürecinin yükselişi hem de özneliği inşa eden iktidar şebekelerinin yeni formları özne, sınıf, iktidar, sermaye üzerine farklı düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Siber alanlar hem bir yönetim aygıtı

hem de çağdaş kapitalizmin yeni üretim mecraları olarak özneleri daha çok dijital performanslara teşvik eden yapısı ile Hıristiyanlık öğretisinin geleneksel “itiraf kurumu”nun yeni bir çehresi gibi işleyebilmektedir. Ayrıca dijital alanlarda kamusallaşan dijital kimliklerin yaratıcı pratikleri de sermaye açısından yeni birikim yaratma stratejisi olarak ele geçirilip özneler sömürüye açık hale gelmektedir (Fuchs, 2015). Sömürü her an her yerde baş göstermektedir, akışkan bir gözetimle beraber akışkan bir sömürü *global* ölçekte kendini var etmektedir (Negri, 2014).

Dijital teknolojilerle “coğrafyanın sonuna tanıklık ediyoruz” (Virilio, 2003, s. 14). Mekânı, sınırı, zamanı aşan bu durum sermayenin merkezsizleşmesine yol açmış, küresel ölçekte kontrolsüz sermaye akışına imkân vermiştir. Sermaye açısından siber alandaki özne etkinliğinin maddi olmayan emeğe dönüşmesi kucaklanırken, siyasal iktidarlar açısından ise direniş potansiyelini içinde barınması nedeniyle sansür mekanizmalarını devreye sokmaktadır. İletişim endüstrisinin yarattığı yeni dünya düzeni küresel bir “panoptikon” toplumunun yükselişine yol açmıştır. Mekânsız ve merkezsiz bir “panoptikon” toplumunda sömüren ve sömürülen iç içe geçmiştir. Foucault’nun iktidar sosyolojisinde kavramsallaştırdığı gibi modern iktidar özne değil öznenin eylemleri üzerinde belirlenimcidir. Bu bakımdan modern iktidarın eylem üzerinde eyleyen bir yapıda olması faili ve kurbanı aynı merkeze yerleştirmiştir. Günümüzde ise Foucault’nun modern tarih adına yaptığı saptama, zaman ve mekân baskısını ortadan kaldıran dijital alanların varlığıyla şiddetlenmiş görünmektedir. Shoshana Zuboff’un (2019) da belirttiği gibi günümüzde “gözetim kapitalizmi çağı”nda yaşıyoruz ve sürekli bir gözetim altındayız. Bu gözetimin hem politik hem de ekonomik boyutu

vardır ve bizim hakkımızda her şeyi bilen iktidar yapıları hakkında biz çok az şey biliyoruz. Görünmez bir yönetim mantığı dijital alanlarda kendini gizlemektedir. Dolayısıyla “şiddetin ve sömürünün mekânı çoktan karşıdaki bir yer olmaktan çıkmıştır, herkes kendi kendini sömürmektedir. Fail aynı zamanda kurbandır. Yabancı sömürü yerine kendini sömürmeye bırakmaktadır. Böylece sömürü her türlü iktidardan da bağımsız gerçekleşebilir, çünkü özgürlük adına yaşanır” (Han, 2017, s. 126). Sonuç olarak özgürlük pratiği içinde kendine yer bulan iktidarların sömürü mantığı yeni medya ile toplumsal ilişkileri kendine mal ederek, özgürlük/tahakküm ayırımını daha da iç içe geçirmektedir. Bu bağlamda Hardt ve Negri'nin aşağıda ifade ettikleri iktidar sorunsalına yönelik uyarısı, kitlesel dijital iletişimin özgürlükçü varlığının güncel durumuna daha eleştirel bakılmasını düşündürmektedir:

Deleuze ve Guattari'nin dediği gibi, “siyaset felsefesinin temel sorunu hala Spinoza'nın tüm çıplaklığıyla gördüğü (ve Wilhem Reich'in yeniden keşfettiği) bir sorundur. İnsanlar neden kölelikleri için sanki kurtuluşlarıymış gibi canla başka savaşıyor?” Bugün siyaset felsefesinin ilk sorusu direniş ve isyanın olup olmayacağı ya da niçin olacağı değil, isyan edilecek düşmanın nasıl belirleneceğidir. Gerçekten de düşmanı tayin edememek direniş iradesini sıklıkla paradoksal döngülere sokan şeydir. Bununla birlikte sömürünün artık özel bir yerinin olmadığı ve artık özel farkı ya da ölçüleri belirlenemeyeceğimiz kadar derin ve karmaşık bir iktidar sistemine gömüldüğümüz düşünülürse, düşmanı tayin etmek hiç de azımsanacak bir iş değildir. Düşmanlarımız olan sömürü, yabancılaşma ve ast-üst ilişkilerinin yol açtığı sıkıntıyı yaşıyoruz ama baskı üretiminin konumunu bilmiyoruz. Ve buna rağmen hala direniyor hala mücadele ediyoruz (Hardt & Negri, 2015, s. 218)

Batının iktidar akılsallığının tarihselliğini çözümleyen Foucault'ya göre hem disiplin toplumu mekanizmaları hem de "itiraf kurumu" kültürünün nihai hedefi öznenin kendi üzerinde tahakküm kurarak içinde taşıdığı iktidar dinamiğini ilişkiye geçtiği diğer öznelerle doğru genişleterek iktidarı ağlara ve ilişkiselliklere yaymaktı. İktidarın anonimleşmesine doğru evrilen bu sürecin yerleşmesinde kapatma mekânlarında özne üzerinde uygulanan gözetlemeler sonucunda elde edilen veriler yoluyla öznenin ıslah edilmesine yönelik kimliğinin kırılğan, zayıf yönleri tespit edilerek ıslahı gerçekleştirmeyi amaçlayan, sürekli genişleyen iktidar stratejilerini meydana getirmekteydi (Foucault, 2015c). Bu bağlamda günümüzde geleneksel ıslah tekniğinin (kapatma mekânları) yanında siber alan da öznelerin kimliklerinin direnişe yönelik potansiyel güçlerinin deşifre edilerek etkisiz hale getirilmesine hizmet edebilmektedir.

Dijital Alanların Mikropolitika ve Heterotopya Yaratma Gücü

Küresel boyutta dijital ağların varlığı her ne kadar yeni biyopolitik bir yönetim için iktidar şebekeleri adına işlev görse de bu mecraların aynı zamanda hegemonik güçlere karşı örgütlenme ve direniş sergileme potansiyeline de sahip olması dijital teknolojilerin bir cephe olarak da düşünülmesini mümkün kılar. Direniş ve kaçış alanları olarak dijital teknolojiler iktidar yapılarına karşı hem mikro düzeyde hem de küresel bağlamda yıkıcı olabilmektedir. Dijital mecralar "küresel sivil toplum için bir mecra olabileceği gibi" (Ford & Stein, 2017) fiziksel dünyada iktidar ağlarıyla kuşatılmış öznenin heterotopya alanları da inşa edebileceği imkanlar sunabilmektedir. "Foucault, bulunulan mekândan duyulan rahatsızlık sonucu oluşan özel ve genel geçer alanlara heterotopya demiştir. Heterotopyalar

çevre mekânlardan kaçışı ve onlara karşı muhalefeti ifade etmektedir. Foucault, iktidara ve onun politikalarına karşı direniş odaklarını mikropolitika olarak adlandırmıştır. Mikropolitikalar, her türlü tahakküm ve baskı anında oluşan süreklilik arz eden aktif ya da pasif direnişlerdir” (Saf, 2018, s. 80). Foucault iktidarlara karşı özne merkezli tekilliği savunur. Direniş ve iktidar ağlarını aşındırma öznel dönüşüm ile mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda dijital mecralar heterotopya alanları yaratma adına öznel kaçış alanları olarak düşünülebilir. “Heterotopya, öznenin kimi mekânlarda etrafındaki nesnelere ve yaşadığı ‘an’dan alışageldiği anlamı çıkartamaması ve bu bağlamda kendisini rahatsız edici bir durum içerisinde hissetmesi olarak açıklanabilse de özünde mekânsal bir kavramdır” (Akt. Saf, 2018, s. 85). Bireyin ve kitlelerin, buldukları ortamdan ya da baskıdan, şiddetten ya da iktidardan kaçtıkları bir kaçış alanı olarak da tanımlanabilir. Her alanda gözetlenen, denetlenen dijital emekte de heterotopyalar oluşturulabilir. Mesai saatleri içinde oynanan oyunlar, arkadaş ve aile bireyleriyle gerçekleştirilen yazışmalar, sosyal medya gibi alanlarda geçirilen zamanlar buna örnek olarak gösterilebilir (Saf, 2018, s. 85). Heterotopyada, ütopyaların total kapsayıcılığının aksine “...soyutluk, heterojenlik, bireysellik ve zamansızlık vardır. Üretim sürecinde dijital emeğiyle var olan birey, kendi kaçış mekânını ve ortamlarını oluşturabilir” (Saf, 2018, s. 86). Foucault tarafından ortaya atılan heterotopya ve mikropolitika, iktidara karşı kaçış ve direniş odaklarını ifade etmektedir. Mevcut mekândan farklı bir anlam taşıyan heterotopyada, bulunulan durum ve iktidardan kaçış vardır (Saf,

2018, s. 91). Çünkü iktidar ve hegemonya verili ve sürekli değildir, bir mücadele alanına işaret eder.⁴

Dijital aygıtlarınız ziyaret ettiğiniz web sitelerini, çevrimiçi bağlantılarınızı ve şehirde gittiğiniz yerleri, alışveriş ve eğlence tercihlerinizi, arkadaş ağınızı, politik görüşlerinizi ve çok daha fazlasını takip etmektedir. Dahası neoliberal güvenlik aygıtlarıyla sosyal medya kuruluşlarının müşterek varlıklara el koyması arasında güçlü bir süreklilik vardır. Fakat bu dijital teknolojilerin aslında ikili bir rol oynadığını görmemiz gereklidir. Hem toplumsal üretime el konulmasını hem de neoliberal yönetimin güçlenmesini sağlayan koşulları yarattıkları gibi, kalabalıkların bilgiye, iletişime ve özyönetim araçlarına erişmesini de sağlamaktadır (Hardt & Negri, 2019, s. 296). Haberleşme, örgütlenme ve eylemlilik alanı olarak (Toprak ve diğerleri, 2014, s. 200) azınlık medyası için dijital mecralar mikro örgütlenmelerin ve mücadelenin motoru olarak da işlev görebilmektedir.

Maddi Olmayan Emek Sürecinde İnternet

İletişim teknolojilerinin toplumsalın üzerindeki belirlenimci rolü kültürel olanı değişime uğrattığı olsa da post-Fordist enformatik üretim çağında emeğin dönüşümünü de yaratmıştır. Klasik Marksist bakışta

---

⁴ 2013'te Ulusal Güvenlik Ajansı'na ait gizli belgelerin Edward Snowden tarafından ifşa edilmesi ve Chelsea Manning'in sızdırdığı belgeler, ABD'nin askerî ve güvenlik aygıtlarının bile, en gizli bilgileri kontrol altında tutamadığını göstermektedir. Nitekim ABD hükümetinin Snowden'a ve Manning'e çektiği eziyetin gaddarlığı, iktidarda olanların bilgi üzerinde kurdukları denetim konusunda ne kadar kırılğan olduklarına dair bir fikir vermektedir. Elbette buradan hareketle, sansürün yıkılması veya bilgilerin sızdırılmasıyla bilgi ve iletişimin özgürlüğüne karşı çıkan devlet yapılarının yıkılacağını varsaymamak gerek. Neoliberal yönetim bu tür fırtınaları savuşturmak üzere inşa edilmiştir. Bu açıdan o da bir kriz yönetimi olarak işlev yürütür (Hardt & Negri, Meclis, 2019, s. 288)

sermaye-emek çelişkisinin zaman-üretim bağlamı etrafında niceliksel olarak hesaplanıp değerlendirildiği dönemin farklı bir aşamasına gönderme yapan enformatik ve bilişsel üretimin hesaplanabilirlik durumu daha belirsizleşmiştir. Sembolik üretim, bilişsel alan, konuşma becerileri, dil alanı gibi yeni sermaye oluşturu alanların giderek çoğalması, enformatik ve bilişsel üretimin gelecekte sermaye-emek diyalektiğinde belirleyici gücünü arttırmaktadır.

Emek üzerindeki maddi olmayan soyut dönüşüm “yeni toplumsal özne” (Virno, 2013, s. 11), vurgusunu ön plana çıkarmakta, işçinin kendi emeği üzerinde eskiye oranla daha kontrol gücüne sahip olduğu düşüncesini yaratmaktadır. Çünkü öznenin kendi yaşamsal alanına yayılmış olan enformatik, bilişsel üretim özneye bütünleştiği için özneye maddi olmayan emeği üzerinde daha serbest hareket etme gücünü vermiştir. Sermayenin bedenleşmesi ve bilişsel formunun yaygınlaşması, küresel emek akışı, küresel ölçekte yükselen toplumsal hareketler, çevre hareketleri, küresel bir yurttas bilincinin yaygınlaşmaya başlaması, ulus devletlerin sınırlarını aşındıran siber alanlar, emeğin yeni bir dünya düzenine evirildiğine işaret etmektedir. Daha merkezlessiz ve dinamik olguları meydana getiren bu dönüşümler, emeğe kontrol ve hareket serbestisi verirken biyopolitik toplumsal bedenin küresel boyutuna da gönderme yapmaktadır. Foucault açısından biyo-iktidar kendini Avrupa coğrafyasında var etmişti. Oysa günümüzde bir grup İtalyan Marksist otonomcu yazarın da dile getirdiği gibi, biyopolitik toplumsal üretim günümüzde küreselleşmiştir (Hardt & Negri, 2011a). Biyo-politik akılsallığın küreselleşmesinde yeni iletişim teknolojilerinin ve ulaşım ağının rolü belirgindir ve bu süreçte yeni ekonomik alanlar ön plana çıkmaktadır.

Fordist üretim çağında canlı emek fabrikanın duvarları içine hapsedilmişti. Günümüzde ise enformatik, bilişsel üretimin giderek genişlemesiyle üretim fabrikanın dışına taşınıyor görünmektedir. Canlı maddi emeğin artık-değer formasyonunun giderek maddi olmayan alana doğru dönüşümü klasik burjuva-işçi arasındaki ilişkiyi de değiştirmektedir. Kitlesel fabrika işçiliği giderek dil, sembolik, entelektüel, iletişimsel alana kaymaktadır. Emeğin üzerindeki bu dönüşüm, politik mücadele ve politik bilinç üzerinde de yeni teorilerin gelişmesine yol açmaktadır. Maddi olmayan emek üzerinde de sömürünün kendini var etmesi ve mücadele noktasında emeğin yeni formasyonu direniş noktasındaki mücadele niteliğini de değiştirmektedir. Bu bağlamda yeni emek teorisi ve mücadelenin parametresi olarak otonom Marksistler, maddi olmayan emek teorisini Marx'ı günümüz dünyasının reel yapısına uyarlanmayı amaç edinerek mevcut enformatik ve bilişsel üretimin işleyiş yapısını ele almaktadırlar. Emeğin yeni bir değer teorisi ve buna bağlı olarak özne ve toplumsal formasyonun niteliği, "otonomcular" tarafından incelenmektedir. Otonomcular açısından gelişen hizmet sektörü, eğlence, bilgi ve iletişimsel alanlar yeni bir biyopolitik özneliğin inşasını göstermektedir. İletişim becerileri, dilin, simgeselin ön planda olduğu post-Fordist üretim çağında işçinin kas gücünün yerine genel zekâ, ağır sanayinin yerine siber alan geçmektedir. Otonomcular açısından emeği ve yaşamı üzerinde özerk gücü artan işçilerin enformatik ve bilişsel üretim çağında sermayeye karşı mücadele kapasitesi daha da artacaktır. Bu yeni emek sermaye karşıtlığında yeni öznellik formu da iktidar karşısında daha direngen ve güçlü olacaktır. Çünkü enformatik, bilişsel üretimde emek yaşamın tamamına yayılmış,

emeğin niceliksel artı değer gücü bulanıklaştığı için, iktidarın emeği kontrol altına alma potansiyeli sarsılmıştır (Guattari & Alliez, 2017).

Üretimin sembolik, duygusal, enformatik, bilişsel, iletişimsel yöne doğru dönüşümü yeni biyo-politik özneliğin ve toplumsal bedenin ıslahının niteliğini değiştirmektedir. Geleneksel olarak özneyi kısıtlayan anlayıştan özendeki potansiyel yaratıcılığı, yeteneği dışa vurmaya hedefleyen yeni düzen akılsallığı iletişimsel olanın, dilin, duygusal emeğin önemini keşfetmiştir. “Biyo-politik düzen üretimini yerleştirebileceğimiz bir yer, dilin, iletişimin ve iletişim endüstrileri tarafından geliştirilen simgeselin üretiminin maddi olmayan bağlantı noktalarıdır” (Hardt & Negri, 2015, s. 54-55). Yeni politik ekonomi düzeninde “dil, iletişim kurduğu gibi metalar üretir ve bununla kalmayıp öznellikler yaratır, onları ilişkiye sokar ve onlara hükmeder. İletişim endüstrileri, yalnızca onları iktidarın hizmetine sokarak değil, fiilen onları kendi işlerine tabi kılarak, imgesel ve simgesel biyo-politik doku içinde birleştirir” (Hardt & Negri, 2015, s. 55). Böylece öznenin yaşam alanı ve iktidarın sahası iç içe geçer ve yeni bir biyopolitik tabi kılınma baş gösterir. Öznenin kendini gerçekleştirmede “öznenin kendini üretimi” (Hardt & Negri, 2015, s. 83), teşvik edilir. Sembolik, iletişimsel, duygulanımsal olanın dışa vurumu, yeni meta alanları yaratmanın koşulu olarak düşünülür.

Disiplinci toplum bir fabrika toplumdur (Hardt & Negri, 2015, s. 251). Enformatik, bilişsel üretim düzeninde ise yaşamın bütünselliği fabrika üretim mantığını almıştır. Yeni üretim düzeninde emeğin otonomcu üretici güce ulaşması klasik emek değer formülasyonunu yerinden etmektedir. “Emek gücünün bu radikal dönüşümü ile bilim, iletişim ve dilin üretici güce katılması, bütün bir emek fenomenolojisini ve üretimin bütün bir dünya

ufkunu yeniden tanımlamıştır” (Hardt & Negri, 2015, s. 361). Artık değer günümüzde duygulanımlarda, soyut zekâ içinde, performansla beden hareketlerinde, kendini gösterir. Meta üretimi, dil becerileri üzerinde kendini inşa eder. Böylece fabrikanın toplumsalın bedenine yayılması, üretim ve yeniden üretim sürecini biyo-politik hale dönüştürmüştür. “Üretim güçleri aslında günümüzde bütünüyle biyo-politiktir; başka bir deyişle üretici güçler yalnız üretim boyunca değil, bütün yeniden üretim bağlamının bütünü kapitalist üretimin boyunduruğuna sokulduğunda yani yeniden üretim ve bu üretim kendiliklerinden kuran yaşamsal ilişkiler doğrudan üretici hale geldiklerinde, biyo-iktidar üretimin bir faali haline gelir” (Hardt & Negri, 2015, s. 361). Kapatma mekânlarındaki biyo-iktidarın akılsallığı öznenin bedenini ve arzularını manipüle etmeyi amaç edinirken, enformatik-bilişsel biyo-politik akılsallık, özneyi özgürlük bağlamında kışkırtmaktadır. Metaya dönüştürülebilir yaratıcı özelliğin bedensel, dilsel, duygulanımsal, bilişsel karakterini ortaya çıkarmayı hedefler.

Enformatik ve bilişsel üretimin yeni karakterinde politik ekonominin geleneksel kavramları ve tanımlamaları yetersiz kalır, çünkü öznenin bedeni içinde kendini var eden üretim ve tüketim birlikteliği üretim ve yeniden üretimi tek merkeze yerleştirir. “Toplumsal özneler bu birleştirici makinenin hem üreticisi hem de ürünleridir. Bu yeni tarihsel oluşum içinde artık “dışarı” olan bir imge, bir özne, bir değer ya da bir pratik tespit etmek mümkün değildir” (Hardt & Negri, 2015, s. 379). Dolayısıyla politik ekonominin bu kaynaşma hali politik eylem pratiğini üretim ve tüketimle bütünsel düşünmeyi gerektirir. “Zekâ kendisini emeğe bağlar bağlamaz kamusal hale gelir, bununla birlikte, bir kere ücretli emeğe bağlandığında,

tipik kamusalılığı da engellenir ve bozular. Bu kamusalılık, üretici güç olarak rolü içinde tekrar tekrar çağırılırken, *kamusal alan* olarak (kelimenin gerçek anlamında), politik eylemin olan kaynağı olarak, farklı bir kurucu prensip olarak rolünde ise tekrar tekrar bastırılır” (Virno, 2013, s. 76). Emeğin politik faaliyetinin kamusal gücünü önleme noktasında sermaye güçleri, ücretli emeğin klasik formülasyonunu, esnek, değişken ve güvencesiz hale getirerek kontrol etmeye çalışır.

Fordist üretim sürecinde fabrika işçileri için ücretli emek kontrolü uzun süreli emek sermaye birlikteliğine dayanmaktaydı. Post-Fordist üretim çağında ise küçük ölçekli, esnek, güvencesiz iş sahası kendini var etmiştir. “Fordist emek ilişkilerini geliştiren ekonomik modernleşme, ölçek ekonomisine ve büyük üretim mübadele sistemlerine dayanırken, post-Fordist emek ilişkilerini besleyen ekonomik post-modernleşme daha küçük boyutlu, esnek sistemler geliştirir” (Hardt & Negri, 2011a, s. 126). Ulaşım ve iletişim altyapısının sağladığı dolaşım ağının dinamiklerinin avantajlarına adapte olan sermayenin neo-liberal stratejilerle küresel ölçekte akışkanlaşması emek üzerinde kontrol gücünü arttırarak, güvencesiz yaşamın sahasını genişletmiştir. Emek üzerinde küresel ölçekte kontrolü arttırmak ve neo-liberal politikalarla toplumsal zenginliğin kaynakları üzerinde yönlendirici olmayı sağlamak için de Dünya Ticaret Örgütü, IMF (Uluslararası Para Fonu), Dünya Bankası finansal güçle ulusların mali politikalarını yönlendirmekte, güvencesiz esnek çalışma koşullarının yaygınlaştırarak sosyo-kültürel yapıyı “pazar” ve “şirket” odaklı ideolojilerle yeniden kurmaya çalışmaktadır.

Maddi olmayan emeğin yaşamı bütünsel bağlamda içerimlemesi, kamusal-özel, kültürel-siyasal, üretim-tüketim, emek-sermaye ayrımlarını da giderek

bulanıklaştırmaktadır. “Dolayısıyla biyo-politik terimi, ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel arasındaki geleneksel ayrımların giderek bulanıklaştığını anlatır. Ancak biyo-politika terimi de birçok başka kavramsal karmaşıklık yaratır dolayısıyla bize göre maddi olmama mefhumu, her ne kadar muğlaklık barındırsa da daha çabuk anlaşılır ve ekonomik dönüşümün genel eğilimini daha iyi ifade eder görünüyor” (Hardt & Negri, 2011a, s. 123), duygular, imgeler, toplumsal ilişkiler yeni ekonomik üretimin merkezine oturur. Özellikle iletişim mecrası bu noktada belirginlik gösterir. Çünkü maddi olmayan emeğin görünümünü ilişkiler ağında yaratıcılığı ve özneliği yakaladıkça güçlenir. Bir taraftan yeni özneliğin yaratıcı dünyasını sermayenin buyruğu altına almaya çalışan yeni biyo-iktidar mantığı, diğer taraftan emeğin politik eyleminin kapsamını genişleten yeni öznelik durumunu, sömürüyü ve özgürlüğü öznenin merkezine yerleştirir. “Fikirlerin, kodların, imgelerin, duyguların ve toplumsal ilişkilerin biyo-politik üretimi insan özneliğinin kurucu unsurlarını doğrudan etkiler” (Hardt & Negri, 2011b, s. 179). Bu bakımdan güçlü sermaye karşısında özneliğin yeni formu daha otonomcu hale gelir. Bu durum, hem kendi emeği üzerinde hem de yaşamı üzerinde dışsal sermayenin tahakkümüne direnecek özneliği doğurur. Lakin bu direnmenin, mücadelenin mantığı ters şekilde de işleyebilmektedir. “Spinoza’nın ifadesiyle insanlar sıklıkla sanki kurtuluşlarıymış gibi kölelikleri için mücadele eder” (Hardt & Negri, 2011b, s. 196). Bu nedenle otonomcu özneliğin varlığı, kesin belirli hatlarla belirgin değildir. Dolayısıyla arzulan her türlü tahakküme karşı emeğin direniş, mücadele işlevini keşfetmek, emek yoluyla saldırıya geçmektir. “Sermaye, değer sızdırma çevriminde emeği bir nesne, bir bileşen, sadece emek gücü

olarak içine katmak ister ama bu içerme her zaman kısımdır hiçbir zaman tamamen gerçekleşemez. Emekçi özneler sermaye tarafından yutulmaya direnirler... İşçiler sermaye tarafından örgütlenmekten çok, onunla mücadele ederler. İşte işçi sınıfını yaratan da bu mücadeledir” (Dyer-Witthford, 2004, s. 98-99).

Geleneksel burjuva-işçi sınıfı mücadelesinde, yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkması olgusunda, Klasik Marksizmin değişen dönüşen dünyayı anlamada yetersiz olduğu iddialarına karşın, otonomcu bakış yine Marks’tan referansla bu durumun Marks’ın kapitalizmin ileri evlerinin yeni bir formasyonu tanımlamasına dayandırarak anlamaya çalışır. Özellikle İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu’nun Marksizmi, yükselen feminizm ve etnisite hareketleri bağlamında yetersiz olarak görmesine karşın otonomcuların “çağın yeni toplumsal hareketleri, işçi sınıfı savaşımının bir yadsınması değil, onun serpilip gelişmesidir” (Dyer-Witthford, 2004, s. 114) saptaması, İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu’nun Marks’ı sorunlaştırarak Marks’ı aşma çabalarını da sarsar. Çünkü yeni biyo-politik üretim çağında işçi toplumsal alandan, toplumsal yaşamdan ayrı düşünülemez. Geleneksel Fordist fabrika üretiminde sermaye kendini fabrikanın içinde yoğunlaştırmaktaydı. Buna karşın enformatik, bilişsel kapitalist üretimde üretim, toplumsalın yaşamına sirayet etmiş, merkezsiz dağınık olarak kendini var etmiştir. “Negri, “iş üretken etkinliği yoğunlaştırma ve değere dönüştürme işlevlerine uygun bir yer bulmak için fabrikayı terk eder” diye yazmıştı” (Dyer-Witthford, 2004, s. 121). “Sadece işçiler olarak değil öğrenciler, tüketiciler, müşteriler ve televizyon izleyicileri olarak da insanların etkinlikleri, şimdi doğrudan doğruya üretim süreciyle bütünleşmiştir. Kitlese işçi çağında, metaların

tüketilmesi ve emeğin yeniden üretilmesi, üretimden ayrı olmakla birlikte ona eklenen etkinlik alanları olarak örgütlenmişti. Şimdi bu sınırlar silinmiştir” (Dyer-Witthford, 2004, s. 122). Sömürü kendini artık sadece fabrikada değil, toplumsal ilişkilerde, ağlarda yaratır. Canlı emek yerini yaşamın bütünselliğine bırakır, sermaye yaşamın her anını yutmaya sömürmeye muktedir hale gelir. Klasik mülkiyet ilişkisinde sömürü somut kaynakları ele geçirerek eşitsizliği ve sömürüyü yaratırken; enformatik ve bilişsel üretim çağında ise, toplumsal iletişimin ortak zenginliği olan ağlar sermaye tarafından ele geçirilir ve böylece iletişim mecrası sömürünün merkezine dönüşür.

Yeni iletişim teknolojileri ekonomik büyümeyi hızlandırdıkları için övgüler alırken, piyasa enformasyonunun serbest akışını artırdığı için göklere çıkarılıyor (Dyer-Witthford, 2004, s. 175). Oysa sermayenin kapsamını genişlettiği alan olarak dijital iletişim mecraları, gözetleme ve kontrolün ötesine geçerek, tüketimde güdülenmeyi sağlayacak verilerin elde edilmesinde işlevsel olarak iktidar yapılarına hizmet edebilmekte. “Satış sonrası aygıtlar, kredi kartı taramaları, fatura ve abone kayıtlarının diğer elektronik izleri ve doğrudan anketlerle bütünleşerek tüketici davranışlarına ilişkin kapsamlı profillerin toplanmasına olanak vermektedir” (Dyer-Witthford, 2004, s. 179). Böylece toplumsal hiyerarşik örgütlenmenin devamlılığı için belirgin hedef kitlelere yönelik tüketim örgütlenmesi demografik ve psikolojik tüketim pazarlamalarına olanak verir.

Sosyal medya da kullanıcılar arasındaki sosyal ilişkilerinden ve bağlantılarından değer çıkaracak mekanizmalar keşfetmiştir. Bir başka deyişle verilerin değeri arkasında, toplumsal ilişkilerin, toplumsal zekânın ve

toplumsal üretimin yarattığı zenginliği saklamaktadır (Hardt & Negri, 2019, s. 231). Post-Fordist, enformatik, bilişsel üretim sürecinde “enformasyon ve eğlence sektörünün devleri, benzersiz Pazar fırsatları görüyorlar. Telefon, kablo, video ve yazılım şirketleri İnternet’te film, kumar, ücretli bilgisayar oyunları ve enfo-reklam ürünleriyle siberuzayı sömürgeleştirmeye” (Dyer-Witthford, 2004, s. 185) devam ediyorlar. “Sermayenin, yüksek teknolojilerden muhalefetin tüm izlerini silmek, yeni çalışma yollarını dayatmak, daha geniş deneyim alanlarını metalaştırarak, toplumsal kontrolleri derinleştirmek ve eko-sistemlerin tahribatını yoğunlaştırmak için” (Dyer-Witthford, 2004, s. 194) toplumsal iletişimin mekânı olan siber alanda kendini var ediyor. Yeni iletişim ağları inşa ederek, toplumsalın ortak zenginliği olan iletişim örgütlenmesini sömürüyor. “Şirketlerin sesinin toplumunkini bastırması, haberler ve sanatsal dışavurumların piyasada sansürlenmesi, enformasyona erişimin giderek artan ölçülerde özelleşmesi, tabakalaşması ve tüketiciler olarak izleyicilerin amansız bir söz ve görüntü bombardımanına tutulması” (Dyer-Witthford, 2004, s. 299) siber uzay mecrasının liberal düşünürlerin savundukları gibi, daha yatay toplumsal örgütlenmeyi gerçekleştirmede yeni iletişim teknolojilerinin işlevi sanıldığı gibi işlememektedir. Toplumsal iletişimde öznenin yaratıcılığı için bireysel fetişizm harekete geçirilmekte, özneliğin yaratıcı gücünün açığa çıkarılması için özne iletişim süreçlerine katılma noktasında kısıktırılmaktadır.

Bilgi/İktidar Bağlamı Olarak İnternet

Foucault açısından toplumsal gerçeklik her halükârda iktidarla ilişkilidir. Dinamik şekilde işleyen bilgi/iktidar ilişkisi, merkezi olarak kendini özneliğin içinde konumlandırarak varlığını gerçekleştirmekteydi. Bu

bağlamda siber alanın varlığı yeni bir tür bilgi/iktidar ilişkisinin oluşmasına yol açarken, yeni öznellikleri de yaratmaktadır. İnternet mecrasında iletişim kanalları dijital kültürü inşa ederken, kültüre paralel gerçeklik algısını da şekillendiriyor. Dijital iletişim teknolojileri yoğun bir enformasyonun inşasını ve yayılımını kolaylaştırmaktadır. Enformasyonu kurma ve yayma noktasında sağladığı kolaylıklar nedeniyle iktidar çıkarı güden bilginin kamusal gerçeklik olarak algılanmasına yol açabilmektedir.

Foucault'nun kapatma mekânlarının mantığı, öznelere ekonomiye kazandırmak ve öznelere üretim enerjilerini ortaya çıkarıp kullanma istencine dayanmaktaydı. Bu bakımdan kapatma mekânları dışlaştırıcı karakter yerine sahiplenici ve dönüştürücü tarzda hareket etmektedir. "Günümüzde, tüm bu kurumları –fabrika, okul, psikiyatri hastanesi, hastane, hapisane- amacı, bireyleri dışlamak değil; sahiplenmektir. Fabrika bireyleri dışlamaz, onları bir üretim aygıtına bağlar. Okul, bireyleri, kapatırken bile dışlamaz, onları bir bilgi aktarım aygıtına bağlar" (Foucault, 2015, s. 245-246). Dijital alanlar da postmodern kapatma akılsallığının yeni bir çehresini sergiler gibidir. Geleneksel kapatma şebekelerindeki gibi gözetleme yoluyla öznelere hareketleri gözlemlenir. Piyasaya entegre edilecek öznellik deneyimleri bilgi nesnesine dönüştürülerek özne üzerinde tahakküm yerleştirilmeye çalışılır.

Foucault, bir iktidar içerisinde, o iktidardan yola çıkarak ve o iktidar aracılığıyla işleyen belirli bir gerçeklik ekonomisi olmadan iktidarın uygulanamayacağını altını çizer. Ona göre, neredeyse her toplum için geçerli olabilecek bir biçimde, biz iktidar tarafından gerçekliğin üretimine bağlı kılınıyoruz ve ancak gerçekliğin üretimi yoluyla iktidar uygulayabiliriz (Urhan, 2013, s. 206-207). Bu bağlamda, öznenin hakikate olan inancı iktidar

yapılarından bağımsız olarak düşünülemez ve iktidar mekanizmaları, kurduğu gerçeklik yapılarıyla iktidarı yürütür. Dolayısıyla modern iktidarın “panoptikon” özelliği yani özneyi ve toplumu sürekli gözetleme, değerlendirme, normlar ve kurumlar yoluyla sınırları belirleme, hareket kanallarını kısıtlama, dışsal bir durum değil bizzat toplumsalın içinde cereyan eden, içinde işleyen bir olgu olarak belirir. Kısaca “disiplin yoksa birey de yoktu” (Paras, 2016, s. 140). Disiplin temelde özneyi inşa etmeye yönelik olarak kendini var etmekteydi. İktidar özneye bireyselleştirmeyi ve tekilleştirmeyi aşılıyarak öznenin bedeninden ve ruhundan başlayarak toplumsalı içten sarmakta ve yönetmekteydi. Günümüzde ise dijital çağla beraber iktidar yeni öznellik kimlikleri inşa etmektedir. Siber alandaki bu yeni öznellik kaygan olarak kendini sergilemektedir. İktidarın öznellik üzerindeki yeni hakikat yasası daha parçalı, kırılğan, akışkan olarak belirmektedir. Siber alanın hakikat yasası kendini sergileme, ifşa etme hazzı üzerinden işler. Kamusal ve özelin iç içe geçtiği, hayatın şeffaflık üzerine sürdüğü bir durumu gösterir. Amaç iktidarı meydana getirerek bilgi ve enformasyon alanlarını yakalamaktır. “Şeffaflık neoliberal bir aygıttır (*Dispositiv*). Enformasyona dönüştürmek amacıyla her şeyi içine girmeye zorlar. Günümüzün gayri maddi üretim ilişkileri koşullarında daha fazla enformasyon ve daha fazla iletişim, üretkenlik ve hızda artış demektir. Buna karşılık gizlilik, yabancılaşma ve ötekililik sınırsız iletişime engel oluşturur. Şeffaflık adına bunlardan kurtulmak gerekir” (Han, 2017b, s. 12). İnternet ortamındaki şeffaflık, özgül bireyselleştirme vaadi sunarak ilgiyi üzerine çekmektedir. Özgül bireyselleştirme siber alanda bir virüs gibi yayılmakta kendini perforce etmektedir. Herkesin birbirine benzediği kimlik

performanslarına yol açmaktadır. Kısaca bu dışa dönük, özel alanın kamusala dönüştürülmesi, yeni bir kitle toplumu mantığı taşımaktadır: “Şeffaflık toplumu *aynının cehennemidir*” (Han, 2017b, s. 16). “Tamamen şeffaf olan yalnızca ölü olandır” (Han, 2017b, s. 18).

Siber uzamdaki karşılıklı iletişim ve etkileşimsellik, özne açısından diyalojik bir iletişim sürecine işaret etmez. Gerçek hayatla uyuşmayan benlik sunumları, gerçek hayattaki ortak zenginliği yaratmaya olanak tanımamaktadır. Han’ın ifadesiyle hiçbir karanlık alanın olmadığı yeni bir panoptikon düzeni yaratmaktadır:

Şu an panoptikonun sonunu değil, tümüyle yeni, perspektifsiz bir panoptikonun başlangıcını yaşıyoruz. 21. yüzyılın dijital panoptikonu artık tek bir merkezden, despotik bakışın her şeye kadir gücü tarafından gözetlenmiyor olması ölçüsünde perspektifsizdir. Bentham’ın panoptikonunun temel ögesi durumdaki merkez-çevre ayrımı tümüyle yok olmuştur. Dijital panoptikon herhangi bir perspektife dayanan optik olmaksızın iş görür. Verimliliğini de buna borçludur. Perspektifleri yoksun bir şekilde ışığa boğma perspektife dayanan gözetlemeden daha etkilidir, çünkü insan her yandan her açıdan hatta herkes tarafından aydınlatılabilir (Han, 2017b, s. 67)

Siber alandaki panoptikon, katılımcıların gönüllü katılımı ve kendilerini ifşa etmeleri üzerine iktidarını gerçekleştirir. Aktif bir katılım ve benliksel çıplaklık söz konusudur. Birbiriyle yarışarak serbest piyasa ekonomisinin dijital Pazar mallarına dönüşme potansiyeli taşırlar. Siber panoptikon, pazarı sürekli inşa eder. “Teşhircilik ve voyörizm dijital panoptikon niteliğindeki interneti besler. Kontrol toplumu, öznesi dış bir zorlama sonucu değil kendi ihtiyacı nedeniyle soyunduğunda, özel ve mahrem alanını yitirme korkusu bunları utanmazca teşhir etme ihtiyacına yenik düştüğünde mükemmelliğe

ulaşır” (Han, 2017b, s. 68). Foucault açısından da mahrem olanın kamusal vurguya dönüştürülmesi iktidarın tahakkümüne tabi kılınmaya olanak tanımaktaydı. Çünkü özne kendini dışa vurduğunda, özne kendi benliğinin direniş noktalarını da iktidara açmaktaydı. Böylece kusursuz işleyen iktidar şebekelerinin öznenin benliğine yerleşmesi daha olanaklı hale gelmekteydi. Kısaca “kendini ışıklandıran herkes kendini sömürüye teslim eder” (Han, 2017b, s. 71), iletişim, enformasyon aynı zamanda sömürüye dönüşür.

Günümüzde yerkürenin bütünü bir panoptikon durumuna doğru gelişme gösteriyor. Panoptikonun dışı diye bir şey mevcut değil. Bir topyekünlük söz konusu. İçerisini dışarıdan ayıran bir duvar yok. Kendilerini özgürlük alanları olarak sunan Google ve sosyal ağlar panoptik biçimlere bürünüyorlar (Han, 2017b, s. 72). İletişimin, pazarın içine hapsedildiği, özgürlük ve sömürünün aynı kanallar içinde gerçekleştiği, özgürlüğün kontrollü gözetim yoluyla çerçeveslendiği yeni dünya düzeninde Edward Snowden⁵ vakası da bunu somutlaştırmıştır. İleri gözetleme teknolojileri küresel iktidar güçlerinin elinde, küresel boyutta neoliberal politikaların sürdürülmesi için hem bireyler nezdinde hem de devletler üzerinde yönetim aygıtı olarak hareket etmektedir. Küresel iktidarın yarattığı küresel kapitalizm, neoliberal teknoloji ve pratikler, kendini içsel olarak özgür sanan uysal öznelere şekillendirmek için çalışmaktadır. İnternet ortamındaki iletişim pratiği sadece gözetimin nesnesine dönüşmemekte, özneyi beşeri sermayeye dönüştürmekte, onun

---

⁵ Snowden, ABD Ulusal Güvenlik Ajansı'nda (NASA) çalışan üst düzey bir bilgisayar mühendisidir. Snowden 2013 yılında NASA'ya ait gizli belgeleri medyaya ifşa etmişti. Amerika'nın ileri dijital teknolojileri kullanarak neredeyse dünyada her devleti ve vatandaşı siber uzamlarda gözetlediğini ortaya çıkarmış ve bu durum tüm dünyada yankı uyandırmıştı. Snowden'a gizli belgeleri ifşa etmesi nedeniyle dava açılmış ve Snowden ilk önce Çin'e sonra da Rusya'ya sığınmıştır. Yaşanan durumu anlatan belgesel için bkz. Citizenfour (2014).

verimliliğinden de istifade etmektedir. Foucault'nun iktidarın "eylem üzerine eyleme" düşüncesine paralel, internet ortamında yaratılan sanal ağların mimari yapıları, sanal iletişim hareketini şekillendirmekte, iletişim modelini yüz yüze iletişimin dışına taşıyarak, ikonlara, sembollere hapsederek iletişim eylemini kısıtlamaktadır.

Liberal kapitalizm, Foucault açısından siyasal bir durumdu ve öznellik inşa ederek kendini gerçekleştirmekteydi. "Kapitalizm, "otomobil sanayinin yeni seri arabaları piyasaya sürmesi gibi, (öznel) modeller piyasaya sürer" (Akt. Lazzarato, 2015, s. 8). Kapitalist mantığın neoliberal evresi, yaşamın tüm mikro alanlarını ekonominin boyunduruğuna sokmaya çalışır. Asıl olan üretim sonrasında üretime entegre olacak yaşamı belirlemek, inşa etmek ve yönetmektir. Kapitalizmin serbest piyasa mantığı verili doğal değildir, sürekli politik müdahalelerle tekrar inşa edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bir öznellik yasası belirir. "Kapitalist politikanın temel projesi sahiden de ekonomik, teknolojik ve toplumsal akışların öznellik üretimiyle eklemeliğine dayanır. O kadar ki politik ekonomi "öznellik ekonomisi"ne özdeştir" (Lazzarato, 2015, s. 8). "Sermaye her zaman piyasa ve şirketin ötesinde bir alana bir girişimcininkinin dışında bir öznelliğe ihtiyaç duyagelmiştir, çünkü girişimci, işletme ve piyasa her ne kadar ekonomiyi oluştursalar da toplumu parçalamaktadırlar" (Lazzarato, 2015, s. 9). Sermaye açısından asıl olan, toplumsal bedenin tamamını saran toplumsal iletişimi ele geçirmek ve yönetmektir. Bu nedenle internet ortamındaki iletişimin sembolik, ikonik, göstergesel anlamlandırma yapısı iktidar ilişkisinden bağımsız düşünülemez. İnternet ortamındaki ortak göstergeler homojen iletişimi dayatır, ortak iletişim alanının kuralları içinde konuşmaya zorlar, etkileşimi sınırlandırır.

İletişimi, anlamı, homojenleştiren siber alan ağ mimarisi kitlesel iletişim anlayışının zaman zaman küresel boyuta ulaşmasına neden olmakta “trend” olarak iletişim moda ikonu anlayışına indirgenmektedir. Fiziksel gerçek yaşamın sınırları daralmakta, aracısız etkileşimsellik, doğrudan demokrasi kavramı gittikçe aşınmakta, ulusal güvenlik, bireysel güvenliğin önüne geçmekte, siber alan şirketlerin ve şirketlerle işbirliği içinde olan devletlerin güdümü doğrultusunda kontrol edilebilmektedir.

Sonuç

Dijital dünyanın yarattığı yeni gözetleme çağında, Foucault’nun “panoptikon” kavramsallaştırması yeni bir yüzle kendini göstermektedir. Foucault’nun “panoptikon” kavramsallaştırması disiplin ve kontrol toplum evrelerinde kullanılan iktidar tekniğinin genel adını tanımlarken, dijitalleşmeyle beraber gözetimin yaşamın bütün anını ve hareketini yakalayacak konuma ulaşması, “panoptikon” kavramsallaştırmasının çeşitlenmesine yol açmıştır. Dijitalleşmiş yeni “panoptikon” farklı tanımlamalarla ifade ediliyor olsa da bütün yaklaşımların temel noktası, gözetlemenin içeriği ve dışarıyı ortadan kaldırarak yaşamın her anını ele geçirdiği olgusudur. Kısaca artık gözetlemenin mekânı yaşamın bütünselliği olmuştur.

Algoritmalar yolu ile gözetim olgusunun yarattığı veriler gündelik hayatı şekillendirmekte, seçimleri, beğenileri, hazları tekrar inşa edebilmektedir. Eğlence ve toplumsallaşmanın yeni yüzü olan dijital alan, demokratik katılım ve kültürü de yeniden belirlemektedir. Elbet yeni teknolojiler kültürel bir olguya dönüşmüş ve yaşamın bütünselliğinin içine sızarak eskiye dönülemeyecek şekilde kendini kabul ettirmiş, hayatın belirli noktalarında

üretimin gücünü, gündelik hayatın hızını kolaylaştırmıştır. Lakin yeni dijital teknolojilerin iktidar odaklı ticarileşmiş boyutu üretimi toplumsallaştırmış ve küresel ölçekli bir panoptikonla beraber küresel biyo-politik yönetim aklını yaratmıştır. Bu bağlamda, çağdaş dünyada sermayenin küreselleşmesi, neoliberal politikalar ile sömürünün ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin artmasında yeni dijital teknolojiler iktidar yapıları için aracı olmuştur. Dolayısıyla yapılması gereken, interneti ekonomi politik olarak toplumsal yararı güdecek şekilde yeniden tanımlamak ve inşa etmektir.

Demokratik katılım, eşitlik, özel alanın gizliliği bağlamında internet alanı yaşamı şekillendirmekte, algoritmik veriler yoluyla pazarlama ve tüketici beğeni pratiklerini manipüle edebilmektedir. Dolayısıyla dijital alanı kapsayan yeni bir yurttaşlık tanımı zorunlu hale gelirken, dijital alandaki iktidar yapılarına karşı yurttaşın çıkarlarını koruyan yapısal düzenlemelerin önemi ortaya çıkmaktadır. Toplumsal yaşamda dijital bağımlılık gündelik pratiğin, iletişim ve üretim sürecinin ayrılmaz bir parçasına egemen olmakta, dijital kültürün toplumsal formasyon üzerindeki etkisinin iktidar ve iktidar ilişkileri bağlamında daha kapsamlı ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda dijital yurttaşlık ve dijital kültür üzerine yapılacak eleştirel çalışmaların disiplinlerarası olması gerektiği olgusu belirmektedir. Gözetimin nesnesi olarak bakıştan uzak durmamızın mümkün olmadığı bir çağda, dijital alanların biyo-politik gücü toplumsal çelişkinin aracı olarak işlemektedir.

Dijitalleşmeyle başlayan ve her geçen gün daha da kapsamı genişleyen post-Fordist üretimde emeğin görünümü değişmiş ve kamusal-özel alan ayrımı ortadan kalmış, neyin iş neyin boş zaman olduğu olgusu iç içe geçmiştir.

Artık eğlence ve boş zaman mecraları olarak düşünölen dijital alanlarda gözetim tekniği ile kullanıcının pratikleri sayısal verilere indirgenerek kapitalist yeniden üretim adına kullanılmaktadır. Bugün mülkiyetin egemen biçimleri maddi olandan maddi olmayana doğru kaymakta, toplumsal ilişkiler üretim ilişkilerine dönüşmekte, dijital mecralar toplumsal düzeni belirleyen biyo-iktidar yapılarının yönetim aygıtına dönüşmektedir. Bu bakımdan dijital teknolojiler neoliberal düzende emeğin yeniden kontrol altına alınmasında iktidar yapılarının yönetim aracı olarak belirlemektedir. Üretimin toplumsallaşmaya doğru genişlemesi, emek-sermaye çelişkinin yeni vehçelerini ortaya koymuş, bugün çalışmanın ne olduğu sorunsalını daha bulanık hale getirmiştir. Post-Fordist üretimle öznellik pratiklerinin yeni birikim yaratmada belirginleşmesi, yeni bir biyo-politik çağı yaratmış, sermayenin toplumsallaşmasına olanak tanımıştır. Öznelliğin ve toplumsallığın her hücreğine yayılan iletişimsel, bilişsel kapitalizm çağında zekanın ve duyguların sermaye adına yeniden inşa edildiği biyo-politik akılsallıkta sermaye öznelliğe ve toplumsallığa daha fazla bağımlı hale gelmiştir. Sonuç olarak emek-sermaye çelişkindeki bu bağımlılık ilişkisi bir taraftan sermayenin toplumsal beden üzerindeki gücünü arttırmış diğer taraftan ise öznelliği otonom hale getirerek direniş alanları yaratmada yeni cepheler yaratmıştır.

Kaynakça

- Akay, A. (2016). *Michel Foucault: İktidar ve Direnme Odakları*. İstanbul: Doğu Batı.
- Baştürk, E. (2016). *Gözetimin Soykütüğü*. İstanbul: Kalkedon.
- Bauman, Z., & Lyon, D. (2013). *Liquid Surveillance*. Malden, USA: Polity Press.
- Berardi, F. B. (2012). *Ruh İş Başında - Yabancılaşmadan Otonomiye*. (F. Genç, Çev.) İstanbul: Metis.
- Brown, W. (2018). *Halkın Çözülüşü, Neoliberalizmin Sinsi Devrimi*. (B. E. Aksoy, Çev.) İstanbul: Metis.
- Castells, M. (2013). *Kimliğin Gücü / Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Clarke, R. (2015). *Information Technology and Dataveillance*. Canberra: Ashgate Library . www.rogerclarke.com/DV/CACM88.html. adresinden alındı
- Coşkun, B. (2019). *Neoliberal İktidar ve Özne*. İstanbul: Notabene.
- Deleuze, G. (2013). *Foucault*. (B. Yalım, & E. Koyuncu, Çev.) İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Dijk, J. V. (2018). *Ağ Toplumu*. (Ö. Sakin, Çev.) İstanbul: Kafka.
- Dyer-Witheford, N. (2004). *Siber Marx, Yüksek Teknoloji Çağında Sınıf Mücadelesi*. İstanbul: Aykırı.
- Ford, T., & Stein, G. (2017). *Radikal Medya*. Ankara: İmge.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2012). *Bilme İstenci Üzerine Dersler*. (K. Eksen, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. (F. Taylan, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *On the Government of the Living: LECTURES AT THE COLLÈGE DE FRANCE*. (G. BURCHELL, Çev.) London: PALGRAVE MACMILLAN.
- Foucault, M. (2015). *Büyük Kapatılma, Seçme Yazılar 3* (Cilt 4. Basım). (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2015a). *Biyopolitikanın Doğuşu*. (A. Tayla, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2015c). *İktidarın Gözü, Seçme Yazıları 4* (Cilt 4. Basım). (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Fuchs, C. (2014). *Social Media a critical introduction*. London: SAGE Publications.
- Fuchs, C. (2015). *Dijital Emek ve Karl Marx*. (T. Kalaycı, & S. Oğuz, Çev.) Ankara: NotaBene.

- Galloway, A., & Thacker, E. (2007). *The Exploit, A Theory of Networks*. London: University of Minnesota Press.
- Gandy, O. H. (1993). *The Panoptic Sort: A Political Economy Of Personal Information*. Boulder, Colorado: Westview Press.
- Guattari, F., & Alliez, E. (2017). Kapitalist Sistemler, Yapılar ve Süreçler. *Çağdaş Marksist Kuramda Tartışmalar: Yapılar, Sistemler, Süreçler* (s. 51-76). içinde Ankara: Dipnot.
- Habermas, J. (2009). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*. (M. S. Tanul Bora, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Han, B.-C. (2017). *Şiddetin Topolojisi*. İstanbul: Metis.
- Han, B.-C. (2017b). *Şeffaflık Toplumu*. İstanbul: Metis.
- Hardt, M., & Negri, A. (2011a). *Çokluk*. (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Hardt, M., & Negri, A. (2011b). *Ortak Zenginlik*. İstanbul: Ayrıntı.
- Hardt, M., & Negri, A. (2015). *İmparatorluk*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Hardt, M., & Negri, A. (2019). *Meclis*. (A. E. Pilgir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Lazzarato, M. (2015). *Göstergeler ve Makineler*. (F. N. Demirci, Çev.) İstanbul: Otonom Politika.
- Lemke, T. (2016). *Politik Aklın Eleştirisi: Foucault'nun Yönetimsellik Çözümlemesi*. (Ö. Karlık, Çev.) Ankara: Phoenix.
- Lyon, D. (2006). *An Electronic Panopticon? A Sociological Critique of Surveillance Theory*. Oxfordshire England: Willan Publishing.
- Negri, A. (2014). Çokluğun Emeği ve Biyopolitikanın Dokusu. M. Peters, & E. Bulut içinde, *Bilişsel Kapitalizm, Eğitim ve Dijital Emek2014* (O. Kartal, Çev., s. 11-30). Ankara: NotaBene.
- Özmas, U. (2018). *Biyopolitika: İktidar ve Direniş*. İstanbul: İletişim.
- Paras, E. (2016). *Foucault, Özenin Yitiminden Yeniden Doğuşuna*. İstanbul: Kolektif .
- Poster, M. (2007). *The Mode of Information: Poststructuralism and Social Context*. Cambridge: Politty Press.
- Rossi, A. (2018). Neoliberal Ruhlar. *Cogito*(91), 121-153.
- Saf, H. (2018). Dijital Emeğin Biyopolitikası: Heterotopya ve Mikropolitika Mümkün Mü? *Humanitas*, 6(12), 78-95.
- Toprak, A., Yıldırım, A., Aygül, E., Binark, M., Börekçi, S., & Çomu, T. (2014). *Toplumsal Paylaşım Ağı facebook*. İstanbul: Kalkedon.
- Touraine, A. (1971). *Post Industrial Society*. (L. X. Mayhew, Çev.) New York: Random House Inc.

- Unal Miçooğulları, S. (2018, Temmuz). YENİ EKONOMİDE DİJİTAL EMEK. *international Journal of Labour Life and Social Policy*, 132-149.
- Urhan, V. (2013). *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*. İstanbul: Say.
- Virilio, P. (2003). *Enformasyon Bombası*. (K. Şahin, Çev.) İstanbul: Metis.
- Virno, P. (2013). *Çokluğun Grameri*. (V. Kocagül, & M. Çelik, Çev.) İstanbul: Otonom.
- Zuboff, S. (2019). *The Age of Surveillance Capitalism*. New York: PublicAffairs Hachette Book Group.

